

JU Muzeji i galerije Budve

ANTIČKA BUDVA

ZBORNIK RADOVA S MEĐUNARODNOG
MULTIDISCIPLINARNOG NAUČNOG SIMPOZIJUMA PO POZIVU
ODRŽANOG U BUDVI 28–30. NOVEMBRA 2018. GODINE

UREDNIK
DUŠAN MEDIN

BUDVA
2021.

ANTIČKA BUDVA

Izdavač
JU Muzeji i galerije Budve

Za izdavača
Mr Lucija Đurašković

Glavna i odgovorna urednica
Mr Lucija Đurašković

Redakcija
Mr Lucija Đurašković, predsjednica
Jovo Đurović
Dušan Medin, MA
Milica Stanić Radonjić, MA
Mr Itana Lalović, sekretarka

Recenzenti
Dr Branko Kirgin
Dr Miroslav Luketić

JU Muzeji i galerije Budve

ANTIČKA BUDVA

ZBORNIK RADOVA S MEĐUNARODNOG
MULTIDISCIPLINARNOG NAUČNOG SIMPOZIJUMA PO POZIVU
ODRŽANOG U BUDVI 28–30. NOVEMBRA 2018. GODINE

UREDNIK
DUŠAN MEDIN

BUDVA
2021.

MLADI LAVOVI: TOREUTIČKI SIMBOLI REPREZENTACIJE BUDVANSKOG ANTIČKOG DRUŠTVA

PROF. DR. MARTINA BLEČIĆ KAVUR
Oddelek za arheologijo in dediščino
Fakulteta za humanistične študije
Univerza na Primorskem
Koper, Slovenija
martina.blecic.kavur@upr.si

Sažetak. Mnoštvo predmeta materijalne kulture koji po mnogo čemu nose obilježja luksuza i prestiža baštinimo iz budvanske nekropole. Predstavljajući najvrjedniji izvor za razumijevanje pojedinih kulturno-povijesnih razmjera čitavog južnojadranskog prostora tijekom mlađeg željeznog doba, pružaju ujedno mogućnost dobre ilustracije izvjesnih kulturnih i gospodarskih povezanosti Budve u mrežu trendova i perspektiva šireg zemljopisa jugoistočne Europe. Među njima izdvojiti valja iznimne toreutičke predmete od kojih će se, ovim prilogom, pozornost usredotočiti na interpretaciju stamnoidnih brončanih situla. Obilježavaju luksuzno posuđe iz druge polovice 4. stoljeća pr. Kr., povezane s raskošnim simpozijastičkim servisima u kojima se držalo i u funkciji vrča serviralo vino. Njihova prostorna raširenost od Ukrajine pa sve do južne Italije i obala Španjolske pokazuje izravne veze s primnjercima iz makedonskog toreutičkog kruga, čime ponovno potvrđuju svojstvene kontakte širokih razmjera osobitih međukulturnih odnosa kasnoklasične i nove helenističke umjetnosti. U konačnici, situle su počesto bile namjerno i nasilno uništavane, lomljene, paljene ili sakaćene, te su najizglednije bile sastavnim dijelom obredne prakse koja je odražavala i simbolizirala društvene dimenzije živih. Ipak, dekorativni element tih posuda, osobito izljevak u obliku lavlje glave, opstajao je kao metonimija posude i skupa mnoštva simbola njihovih korisnika. Postajući subjektom – medijom funerarnog konteksta, one su zapravo etabrirale status i prestiž aristokratskog budvanskog društva na pragu helenističke kulture južnojadranskog priobalja.

Ključne riječi: Budva, željezno doba, stamnoidne situle, makedonska toreutika, figuralno ukrašene ataše, izljevak u obliku lavlje glave, ikonografija, importi, statusni simboli

*It is always necessary to remain barbarians,
because it is the barbarians who always win¹*
Irwin Shaw, *The Young Lions*

PROSTOR I PREDMET*

Budvanska antička nekropola pružila nam je mnoštvo predmeta materijalne kulture koji po mnogo čemu nose obilježja luksuza i prestiža. Pored dragocjenog nakita, elementa vojničke opreme, osobito kaciga ilirskog tipa ali i drugog naoružanja, toreutički predmeti, ponajprije brončane situle, zavrjeđuju osobitu pozornost. Tijekom nekoliko istraživačkih kampanja nekropole prikupljeno je više brončanih posuda, tj. njihovih funkcionalnih elemenata, a iznimno zanimljive su tzv. stamnoidne i ovoidne brončane situle.

Izuzetne i skupocjene posude, ponajviše izrađivane od bronce i malokad od srebra, bile su tzv. stamnoidne ili kruškaste situle. Njihova je popularnost bila toliko izrazita da su se od sredine 4. i tijekom ranog 3. stoljeća pr. Kr. koristile na opsežnom prostoru „staroga svijeta”, od Iberijskog poluotoka na zapadu do ukrajinskog porječja Dnjepra na istoku (sl. 1).² Najveći broj nalazišta ipak je koncentriran na Balkanu i u Italiji, odnosno na kulturno-povijesnim područjima Makedonije, Trakije i Etrurije.³ U tom kulturnom kontekstu, kao njegov organski dio, inauguirirana je i istočna obala Jadrana s heterogenim povijesnim zajednicama koje su bile podjednako uključene u optok najrazličitijih kulturnih zbivanja toga doba, pa tako i u trgovinu s luksuznim i prestižnim dobrima.

* Istraživanje je nastalo u okviru nacionalnog projekta *Skupnosti mrtvih, družbe živih. Pozna bronasta doba vzhodne Slovenije* (J6-9363), koji je finansijski potpomogla Javna agencija za istraživačku djelatnost Republike Slovenije.

¹ „Potrebno je uvijek ostati barbarima, jer barbari navijek pobjeđuju”. Shaw, I. *Mladi lavovi*. Zagreb, 1960.

² Up. Artefacts. Encyclopédie des petits objets archéologiques – Situle stamnoïde à déversoir SIT 3026 <https://artefacts.mom.fr/en/result.php?id=SIT-3026&find=situla&pagenum=1&affmode=vign> (pristupljeno 18. 4. 2020).

³ Candela, M. „Situle metalliche e ceramiche a beccuccio nel IV e II secolo a. C.: Origine e diffusione”. *Babesch: bulletin antieke beschaving* 60. Leiden 1985, 24–71; Blečić Kavur, M. „Novovinodolski lav: specifičan subjekt stamnoidne situle makedonske toreutičke umjetnosti”. *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 45. Zagreb 2012, 149–172; Sideris, A. *Metal Vases and Utensils in the Vassil Bojkov Collection*, vol. I. Sofia 2016.

Trenutnim stanjem istraženosti istočnojadranskih obala poznata su nam svega četiri nalazišta tih raskošnih posuda. Donedavno, takve smo situle poznavali iz dalmatinskog Karina (okolica Zadra) i iz crnogorske Budve kojima su se, u novije vrijeme, pridružili i nalazi sa sjevernog Jadrana, iz Nezakcija kod Pule i Novog Vinodolskog kod Rijeke (sl. 2).⁴ Situla iz Karina jedina je u cijelosti sačuvana posuda (sl. 3: 1),⁵ ali kvantitativno najviše reprezentativnih elemenata, od čak 6 stamnoidnih situla, potječe upravo iz tzv. helenističke nekropole u Budvi (sl. 4: 3, 9: 1, 10–11).⁶ Premda su u stručnoj literaturi djelomično obrađena samo tri primjerka, predstavljena najčešće skromnim kataloškim opisima i nevelikim fotografijama, riječ je o doista impresivnom broju u usporedbi s „jadranskim uzorkom“ u cjelini. Određene od njih uvrštene su u pregledne znanstvene studije stamnoidnih situla i njihovih figuralnih dijelova,⁷ iako ne uvijek dosljedno i egzaktno.

-
- ⁴ Blečić Kavur, M. „Novovinodolski *lav*: specifičan subjekt stamnoidne situle makedonske toreutičke umjetnosti”; Blečić Kavur, M. Povezanost perspektive: *Osor u kulturnim kontaktima mlađeg željeznog doba / A coherence of perspective: Osor in cultural contacts during the Late Iron Age*. Koper–Lošinj 2015; Mihovilić, K. „Hellenistic bronze situlae from Nesactium”. *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 110/1. Split 2017, 257–274; Guštin, M. i M. Blečić Kavur. „So close but yet so far: Bronze stamnoid situla from the edge of Eastern Alps”, 2020. In: Leger, C. and S. Raux (eds) *Des objets et des hommes : études offertes à Michel Feugère*. Monographies Instrumentum 71/2, Drémil-Lafage 2021, 523–531.
- ⁵ Abramić, M. „Archäologische Forschung in Jugoslawien”. In: *Bericht über den VI. Internationalen Kongress für Archäologie, Berlin 21–26. August 1939*. Berlin 1940, 693, T. 5b; Kirigin, B. *Grčko-helenistička zbirka u stalnom postavu Arheološkog muzeja u Splitu*. Split 2008, str. 4, 38, 42–43, kat. br. 18.
- ⁶ Blečić Kavur, M. „Novovinodolski *lav*: specifičan subjekt stamnoidne situle makedonske toreutičke umjetnosti”, 165.
- ⁷ Zahlhaas, G. *Großgriechische und römische Metalleimer*. Inaugural Dissertation der Ludwig-Maximilians Universität zu München, München 1971; Boucher, S. „Trajets terrestres du commerce étrusque aux Ve et IVe siècles avant J.-C.”. *Revue Archéologique* 1. Paris 1973, 79–96; Candela, M. „Situle metalliche e ceramiche a beccuccio nel IV e II secolo a. C.: Origine e diffusione”; Barr-Sharrar, B. „Some Observations on the Cast Bronze Ovoid Situla”. *Kölner Jahrbuch* 33. Köln 2000, 277–290; Barr-Sharrar, B. „Osservazioni sulla produzione di vasi in bronzo greci tra il V e il III secolo a.C.”. In: Giumenta-Mair A. and M. Rubinich (eds) *Le Arti di Efesto. Capolavori in metallo dalla Magna Grecia*. Trieste 2002, 68–73; Touloumtzidou, A. „Μετάλλια αγγεῖα του 4ου – 2ου αι. π.Χ. από την Ελλαδικό χώρο“ [doctoral dissertation]. Aristotle University of Thessaloniki, Thessaloniki 2011; Blečić Kavur, M. „Novovinodolski *lav*: specifičan subjekt stamnoidne situle makedonske toreutičke umjetnosti”; Sideris, A. „Προσωπεία

Predstavljanje i analiziranje svih elemenata skupocjenih situla iz Budve, s ponovnim vrednovanjem od prije znanih i objavljinjem novijih nalaza, u cjelokupnoj poveznici razumijevanja tih iznimnih posuda tema je ove studije. Primarni cilj usmjeren je na njihovu morfološko-tipološku klasifikaciju i ikonografsko-stilsku determinaciju. Zbog nedostatka preciznijih nalazišnih podataka većine ulomaka situla, razmatrane su komparativnom metodom u usporedbi sa poznatim situlama srodnih obilježja, a u svrhu točnijeg određenja kronološke pozicije i eventualnog mjesta njihove umjetničko-obrtničke produkcije. Najzad, i njihovo se simboličko značenje interpretira kao odraz ne samo ekonomskog već i kulturno-povijesnog značenja Budve, jer su bile jedan od pokazatelja statusa aristokratskog budvanskog društva u kulturnim interakcijama zajednica stare ere od Balkana, preko Jadrana, sve do Italije (sl. 1).

O čemu je zapravo riječ? Stamnoidne situle su tzv. kompozitne posude, sastavljene od dubokog tijela, prstenastog dna i ataša s pomičnim, dvojnim ručkama. Oblikovno imaju koničnu ali asimetričnu formu s visokim iskučanim tijelom. U donjem dijelu ono suženo, s niskom, zasebno lijevanom, prstenastom stopom koja je bila ispunjena olovom i naknadno prikovana za tijelo posude. U gornjem dijelu tijelo je, međutim, znatno šire s izvučenim i zaobljenim ramenima te s horizontalnim rubom koji je zategnut i povijen unatrag. Na zaobljenim ramenima smještalo se njihovo ključno obilježje ili *identitas* stamnoidnih situla – dvije nasuprot postavljene i pompozno dekorirane ataše s jednim izraženim kljunastim izljevkom.⁸ Zbog toga je njihova interpretacija za držanje i prinošenje vina, serviranog u funkciji vrča, općeprihvaćena. Njime se točilo čisto, a ne miješano vino, jer je sito s unutrašnje strane izljevka služilo samo filtriranju vinske nečistoće.⁹ Za miješanje tekućina i/ili začinskog bilja i meda uglavnom su korišćene situle ovoidnog/zvonastog ili *kalathos* tipa.¹⁰

της τορευτικής στη Μακεδονία". In: Βαλαβά νης, Π. (ed.) *Ταξιδεύοντας στην Κλασική Ελλάδα. Τόμος προς τιμήν των καθηγητή Πέτρου Θέμελη*. Athens 2011, 283–313; Sideris, A. *Metal Vases and Utensils in the Vassil Bojkov Collection*.

⁸ Blečić Kavur, M. „Novovinodolski *lav*: specifičan subjekt stamnoidne situle makedonske toreutičke umjetnosti”. O tehnologiji i načinu proizvodnje situla vidjeti: Barr-Sharrar, B. „Osservazioni sulla produzione di vasi in bronzo greci tra il V e il III secolo a.C.”.

⁹ Blečić Kavur, M. „Novovinodolski *lav*: specifičan subjekt stamnoidne situle makedonske toreutičke umjetnosti”, 151–154; Blečić Kavur, M. *Povezanost perspektive: Osor u kulturnim kontaktima mlađeg željeznog doba*, 187.

¹⁰ Barr-Sharrar, B. *The Derveni Krater: masterpiece of classical Greek metalwork. Ancient art and architecture in context 1*. Princeton 2008; Blečić Kavur, M. i B.

Ataše s ušicama za nošenje ručki bile su, kao i same ručke, posebno lijevane i potom jednostavno zalemnjene na ramena situle. Konstrukcija se, idealna i laka za nošenje, u finom obrtu metala i toreutici pojavljuje već od 6. stoljeća pr. Kr., a razvijala se u pravcu oblikovanja i likovnog dizajniranja ataša koje su mogle biti figuralno ukrašene s dva ili tri motiva.¹¹ Ručke su također bile posebno doradivane i/ili ukrašavane, pa se razlikuje više tipološko-kronoloških kategorija. Po pravilu, imale su pravokutni presjek te zasjećene, izdužene i unatrag povijene krajeve, od kojih dominiraju one sa završetkom u obliku pupoljka povijenim unazad i one sa zaključkom u obliku dugmeta, mnogokutnog ili ovalnog presjeka.¹² Zapravo, ataše predstavljaju mnogo više od same dekoracije, jer su funkcionalno i primarno činile višenamjenski dio situle, ujedinjujući pričvršćivanje pomičnih ručki, filtriranje vina i, napokon, njegovo izljevanje iz posude. Tim inovativnim tehnološkim rješenjem simultano je ostvareno i estetsko unapređenje u umjetničkom oblikovanju metalnih posuda toga vremena, za sada poznatog isključivo sa stamnidnih situla.

Prilikom različitih kampanja istraživanja budvanske nekropole prikupljeno je čak šest primjeraka jedino pomičnih ručki s figuralno ukrašenim atašama. Očuvala su nam se doduše samo tri motiva i to sa jednim primjerkom ataše bradatog Silena i glave žene (sl. 4: 3, 9: 1) i s čak šest lavljih glava (sl. 10–11). Na istočnojadranskim nalazištima istraženo je ukupno 10 primjeraka, na osnovu čega se dominantni budvanski primjeri mogu usporediti s kvantitativno najvećim nalazištima takvih luksuznih predmeta materijalne kulture poput Bolsene u Etruriji ili iz šireg područja antičke centralne Makedonije (Thessaloniki), čineći pravu i nezaobilaznu riznicu

---

Kavur, „Grob 22 iz beogradske nekropole Karaburma: Retrospektiva i perspektiva”. *Starinar* 60. Beograd 2010, 59–66; Treister, M. Y. „Bronze and silver Greek, Macedonian and Etruscan vessels in Scythia.” *Bulletino di Archeologia on line* 1. Roma 2010, 11–13; Touloumtzidou, A. *Μετάλλινα αγγεῖα τον 4ου – 2ου αι. π.Χ. από τον Ελλαδικό χώρο*, 332–337, IItv. 21–23: α-γ; Sideris, A. *Metal Vases and Utensils in the Vassil Bojkov Collection*, 226–228.

¹¹ Candela, M. „Situle metalliche e ceramiche a beccuccio nel IV e II secolo a. C.: Origine e diffusione”; Touloumtzidou, A. *Μετάλλινα αγγεῖα τον 4ου – 2ου αι. π.Χ. από τον Ελλαδικό χώρο*; Blečić Kavur, M. „Novovinodolski lav: specifičan subjekt stamnidne situle makedonske toreutičke umjetnosti”; Sideris, A. *Metal Vases and Utensils in the Vassil Bojkov Collection*.

¹² Schiering, W. „Zeitstellung und Herkunft der Bronze-situla von Waldalgesheim”. *Hamburger Beiträge zur Archäologie* 5. Hamburg 1975, 78–81.

tih toreutički malih a umjetnički visoko vrijednih djela iz druge polovice 4. stoljeća prije Kr.

Naime, iz povijesti arheoloških istraživanja Budve i njima odgovara-jućih stručnih objava, budvanski „lavovi” danas se nalaze u dva muzeja – u Narodnom muzeju u Beogradu i u JU Muzeji i galerije Budve. Prve figuralno ukrašene ataše s dvojnim ručkama potječe iz iskopavanja nekropole 1938, kada su svjetlo dana ugledale ataše s grupom „lav – Silen”, nažalost, bez točnijeg konteksta nalaženja.¹³ Iz istog istraživanja najizglednije potječe i druge dvije dvojne ručke s ukrašenim atašama, i to jedna s grupom „lav – ženska glava”¹⁴ i druga sa samo jednom atašom obliku lavlje glave.¹⁵ Sve se čuvaju u kolekciji Grčko-helenističkog perioda Narodnog muzeju u Beogradu (sl. 4: 3, 7: 1, 8–9: 3, 5–6).

Sljedeći primjerak poznat je tek iz novijih istraživanja budvanske nekropole, tj. iz iskopavanja sprovedenih 1980–1981. godine. Nađena je doduše cijela, ali uništена situla, od koje se očuvala tek figuralno ukrašena ataša s motivom lavlje glave i to u kontekstu grobnice 2-I.¹⁶ Riječ je o jednoj od najbogatijih grobnica iz tzv. helenističke nekropole s karakterističnim višekratnim pokopavanjem, najvjerojatnije pet ili više pokojnika. Situla se nalazila u zapadnom dijelu, na prostoru gdje su pređašnje individue zajedno s prilozima bile odmaknute prilikom ukopa petog i najbolje očuvanog pokojnika.¹⁷ Primjerak se čuva u JU Muzeji i galerije Budve, gdje se nalaze još dvije dvojne ručke s figuralno ukrašenim atašama u obliku lavljih glava. One također potječe iz starijih iskopavanja nekropole u Budvi i do sada nisu bile objavljivane (sl. 8–9: 1–2, 4).

¹³ Петровић, Ј. „Некропола у Будви”, *Уметнички преглед* 2. Београд 1939, 168, 170; Abramić, M. „Archäologische Forschung in Jugoslawien”, 176; Popović, Lj. „Grčka bronza u Jugoslaviji”. U: Popović, Lj. P., Mano-Zisi, Đ., Veličković, M. i B. Jelčić (ur.) *Antička bronza u Jugoslaviji*. Beograd 1969, str. 78–79, kat. br. 60; Popović, Lj. *Antička grčka zbirka*. Beograd 1994, str. 128, kat. br. 91; Krstić, V. „Katalog grčke zbirke Narodnog muzeja u Beogradu”. U: Đurović, J. (ur.) *Blago budvanske nekropole (iz zbirki drugih muzeja)*. VII decenija 1937–2007, katalog izložbe. Budva 2007, str. 16, kat. br. 1.

¹⁴ Popović, Lj. „Grčka bronza u Jugoslaviji”, str. 70, kat. br. 61; Popović, Lj. *Antička grčka zbirka*, str. 126, kat. br. 92.

¹⁵ Popović, Lj. *Antička grčka zbirka*, str. 125, kat. br. 90.

¹⁶ Marković, Č. *Antička Budva: nekropole: istraživanja 1980–1981*. Podgorica 2012, str. 18, kat. br. 13, 76, T. 3, 1.

¹⁷ Marković, Č. „Budva iz mita i legende u stvarnost.” U: *Muzej grada Budve*. Budva 2003, str. 24, sl. 27; Marković, Č. *Antička Budva: nekropole: istraživanja 1980–1981*, 17.

MINIJATURNA FIGURALNA UMJETNOST

Ataše i njihove dvojne ručke većinom su oštećene, nagrižene i patinirane, što je uvjetovano agresivnom salinizacijom zemlje, budući da se nekropola praktički nalazila na samoj obali mora, ispod uzvišenja Spas, na poziciji današnjeg hotela *Avala* u Budvi.¹⁸ Uprkos tome, očuvani su mnogi elementi koji će nam pomoći u njihovom bližem raščlanjivanju. Najzanimljivije su svakako dvojne ataše s medaljonima ukrašenim predstavama, odnosno one s grupom „lav – Silen” i „lav – ženska glava”.

Lav – Silen

Ataše s grupom „lav – Silen” najučestaliji su likovni, tj. ikonografski simbol stamnoidnih situla, koje do danas poznajemo s najmanje 30 primjeraka, od kojih čak 20 potječu iz arheološkog zapisa. U tu kategoriju pripada i budvanska prva grupa ataša koja na jednoj strani ima heraldički lik ostarjelog bradatog Silena, a na drugoj medaljon s izljevkom u obliku lavlje glave (sl. 4: 3, 10: 3, 11: 3).¹⁹ Obje su lijevane u jednom komadu zajedno s uvijenim i izrazito zasjećenim „S” profiliranim volutama kao ušicama, tamno zelenе patine. Između ušica izdiže se list s vodoravnim crticama, evocirajući motiv palmete ili lotosova cvijeta, tipičnog dekorativnog detalja koji je, točno iznad glave Silena oštećen i dijelom odlomljen. Glava Silena, veličine 7,5 × 3,5 cm, lijevana je u kalupu i plastično modelirana u visokom reljefu. Po površini lica i osobito glave, unatoč znatnijim oštećenjima, mogu se jasno razlučiti ključne osobine i dekorativni elementi maske. Naime, glava se odlikuje androgenom alopecijom, frontalno okrunjenom s reljefnom dvojnom viticom bršljana i s nasuprot postavljenim listovima (vjerojatno njih šest) na svakoj strani, sa cvijetom rozetom u sredini. Kruna tako pokriva većinu kalote, umanjujući vidljivu alopeciju u najvećoj mogućoj mjeri, ostvarujući istodobno bujnost gornjeg dijela portreta. Bočno spušteni krajevi „S” voluta kao da se uklapaju u taj pomno uskladen ukras glave, pa je ostvarena iluzija vizualnog dojma jedinstvene cjeline i s donjim dijelom ataše. Sa strana lica spuštene su veće, ovalne uši primaknute sljepoočnicama, predstavljene u maniri kozjih oblo spuštenih ušiju, po nekim tzv. psećeg ili

¹⁸ Marković, Č. „Budva iz mita i legende u stvarnost”; Marković, Č. *Antička Budva: nekropole: istraživanja 1980–1981*.

¹⁹ Narodni muzej u Beogradu, inv. br. 587/I.

svinjskog stila (sl. 4).²⁰ Fizionomija lica vješto je određena mekim prijelazima svjetla i sjena i gipkom obradom površine. Dominantni veliki brkovi iznad zatvorenih punih usta prianjaju uz lice i umjereno prelaze u bogatu i strogo simetrično podijeljenu bradu od tri spiralna uvojka sa svake strane koja su na vrhovima odlomljena.

Nos je kratak, širok i prćast, naturalizirano dočaran, kao i čitav gornji dio lica, s girlandno naglašenim teškim obrvama koje izviru iz korijena nosa. Oči su bademaste i izbuljene s blago spuštenim „umornim“ kapcima, položajem prilagođene lučnoj napetosti obrva. Urezivanjem istaknute su šarenica i zjenica s točkicom u sredini, koja je vjerojatno bila intarzirana, usmjeravajući ravan pogled meko prema dolje. Proporcionalnost, harmoničnost omjera i vještina izradbe koja odlikuje tog jedinog budvanskog Silena (sl. 4: 3), uprkos znatnijoj oštećenosti frontalnog dijela, približeće će ga skupini gotovo istovjetnih Silena iz grčkih nalazišta Derveni, tumul A2, i Methoni, grob 3, (sl. 4: 1–2)²¹ te samo djelomično Silenima iz bugarske Šipke (Malkata mogila, sl. 5: 1) i iz nekadašnje privatne zbirke Kerry Jouby (sl. 5: 2).²² Oštećenost budvanskog toreutičkog djela svakako objektivno zavodi i s time umanjuje njegovu estetsku impresiju. No, uprkos tome, može se posve sigurno uvidjeti kako je fizionomijom karakternog naturalizma, ukrasima i načinom izvedbe pojedinih efektnih likovnih rješenja, osobito ušiju s urezanim rubovima, izvanredno dobro očuvanim Silenima iz Derveni i Methoni (sl. 4: 1–2). Kratak i širok, na vrhu naboran nos dovodi ga samo potencijalno u vezu sa Silenom iz Šipke (sl. 5: 1), dok se Silen iz nekadašnje Kerry Jouby kolekcije (sl. 5: 2) udaljuje od naših primjeraka po mnogo čemu, osobito u provedbi detalja, ali će ga upravo realizacija ušiju dovesti u vezu sa Silenom iz Šipke (sl. 5: 1).

²⁰ Touloumtzidou, A. *Μετάλλινα αγγεία του 4ου – 2ου αι. π.Χ. από τον Ελλαδικό χώρο*, 384; Sideris, A. *Metal Vases and Utensils in the Vassil Bojkov Collection*, 221.

²¹ Themeles, P. and G. Touratsoglou. *Oι τάφοι των Δερβενίων*. Athens 1997, 33–34, 73, 102–103, A 2, A 48–50; Bessios, M. and M. Pappa (eds) *Πύνδα / Pydna*. Pieriki Anaptiksi, Thessaloniki 1995, sl. 83B; Sideris, A. „Προσωπεία της τορευτικής στη Μακεδονία”, fig. 10–12; Touloumtzidou, A. *Μετάλλινα αγγεία του 4ου – 2ου αι. π.Χ. από τον Ελλαδικό χώρο*, Πλν. 30: ζ-η; Blečić Kavur, M. „Novovinodolski *lav*: specifičan subjekt stamnidne situle makedonske toreutičke umjetnosti”, str. 165–166, sl. 7, 3–4.

²² Kitov, G. *The Valley of the Thracian Rulers*. Slavena 2005, str. 9–10, sl. 5; Sideris, A. „Προσωπεία της τορευτικής στη Μακεδονία”, fig. 10–12; Touloumtzidou, A. *Μετάλλινα αγγεία του 4ου – 2ου αι. π.Χ. από τον Ελλαδικό χώρο*, Πλν. 30: θ; Blečić Kavur, M. „Novovinodolski *lav*: specifičan subjekt stamnidne situle makedonske toreutičke umjetnosti”, str. 165–166, sl. 7, 3–4. Za situlu iz privatne kolekcije vidjeti: *Antike Münzen and Lots*, Gorny and Mosch 2014, lot. 330, 174–175.

Svi prikazani primjeri povezani su sa stamnoidnim situlama tzv. klasičnog tipa, tj. srednje ili druge generacije i svrstani su u umjetnički krug makedonske obrtničke produkcije.²³ U pogledu umjetničko-toreutičke recepcije tog najvažnijeg likovnog motiva, karakteri Silena iz Derveni, Mettoni i Budve (sl. 4), koji su u vizualnoj percepciji uzvišeni do portreta, bitno se razlikuju od grotesknog i pomalo zvjerskog karaktera Silena iz Šipke (sl. 5: 1). Ako tomu pridružimo i pojedine izvedbene razlike, unatoč uopćenom pribrojavaju u istu grupu,²⁴ vjerojatno s njima možemo sljediti radove ipak različitih ateljea i/ili umjetnika. Tome u prilog svjedočile bi možda najbolje i analize sastava metala, za koje je s dosadašnjim rezultatima učinjen značajan pomak osobito u pogledu poznavanja makedonskih primjeraka.²⁵

Konceptualno i kronološki, na osnovu dostupnih arheoloških konteksta grobova i grobnica, predstavljeni su Sileni, a njihove očuvane situle postavljene u vrijeme kasnoklasičnog i prijelaza na ranohelenističko doba, uglavnom druge polovice i/ili treće četvrtine 4. stoljeća pr. Kr. Upravo tada su se uniformne stamnoidne situle proizvodile u najvećem broju i rasprostirale u najširem kulturnom prostoru, što i sam podatak o njihovoj zastupljenosti rječito potvrđuje (sl. 1).²⁶ No to je i vrijeme rascvjeta likovnog naturalizma u grčko-makedonskoj umjetnosti koja je težila prikazivanju karaktera i neposrednijem, gotovo realistično-psihološkom uprizorenju koje s lakoćom pratimo na svim upoređenim Silenima. Budvansku atašu s

²³ Touloumtzidou, A. *Μετάλλινα αγγεία του 4ου – 2ου αι. π.Χ. από τον Ελλαδικό χώρο*, 368–398; Sideris, A. „Προσωπεία της τορευτικής στη Μακεδονία”, 290–296; Blečić Kavur, M. „Novovinodolski *lav*: specifičan subjekt stamnoidne situle makedonske toreutičke umjetnosti”, 157–158.

²⁴ Sideris, A. *Metal Vases and Utensils in the Vassil Bojkov Collection*, 221.

²⁵ Treister, M. Y. „Etruscan Objects in the North Pontic Area and the Ways of their Penetration”. *Studi Etruschi* 57. Roma 1991, 74–76; Archibald, Z. *The Odrysian Kingdom of Thrace: Orpheus Unmasked*. Oxford 1998, 278, 331; Teleaga, E. *Griechische Importe in den Nekropolen an der unteren Donau: 6. Jh.-Anfang des 3. Jhs. v. Chr.* Rahden/Westf. 2008, 263; Katsifas, C. S., Touloumtzidou, A. and G. A. Zachariadis. „Compositional study of bronze vessels from the Derveni tombs of central Macedonia of the fourth century BCE using energy-dispersive micro-X-ray fluorescence (EDμXRF) spectrometry”. *Archaeometry* 61. Oxford 2019, 1313–1332.

²⁶ Blečić Kavur, M. „Novovinodolski *lav*: specifičan subjekt stamnoidne situle makedonske toreutičke umjetnosti”, str. 164–166, sl. 6; Blečić Kavur, M. *Povezanost perspektive: Osor u kulturnim kontaktima mlađeg željeznog doba*, sl. 67; Guštin, M. i M. Blečić Kavur. „So close but yet so far: Bronze stamnoid situla from the edge of Eastern Alps”, 529.

grupom „lav – Silen” valja zato razumjeti likovno, semantički i kognitivno, u navedenom vremenskom i kulturnom ambijentu.

S budvanskim se, konvencionalno i općenito, upoređivao i drugi „jadranski” Silen s karinske situle (sl. 3: 1, 6: 1),²⁷ iako su razlike između njih značajne i odavno zapažene.²⁸ Jer, masku karinskog Silena također obilježava bogata reljefna kruna, ali od vitice vinove loze s cvjetnom rozetom u sredini na vrhu čela. Izrazita je i fizionomija lica s raskošnom i razdvojenom bradom i brkovima koji se spuštaju do brade. Posebno se ističe akantusovo lišće kao ušima te napete lučne i spojene mišićne obrve, što na Silenima iz prije opisane grupe sa spuštenim kozjim ušima i bršljanovom krunom nije prisutno. Najsrodniji su prikazi oni s ataša iz italskog Tiriola i kolekcije Lambros–Dattari (sl. 6: 4)²⁹ koji, po svemu sudeći, nisu bili nužno djelo etruščanskih toreuta, već makedonski import u kalabrijsku Grčku.³⁰ Međutim, vrlo dobre usporedbe mogu se slijediti i kod Silena iz nepoznatih nalazišta i pohranjenih u privatnim kolekcijama, jer upravo svi imaju karakterističan način plastičnog ukrašavanja s pojedinostima u dubokom reljefu (sl. 6: 2, 4).³¹ Na njima se nalazi isti ukras lotosova cvijeta između

²⁷ Kirigin, B. *Grčko-helenistička zbirka u stalnom postavu Arheološkog muzeja u Splitu*, 4, 42–43; Blečić Kavur, M. „Novovinodolski *lav*: specifičan subjekt stamnoidne situle makedonske toreutičke umjetnosti”, str. 162, sl. 4: 1, 7:1.

²⁸ Pfrommer, M. „Italien-Makedonien-Kleinasiens: Interdependenzen spätklassischer und frührhellenistischer Toreutik”. *Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts* 98. Berlin 1983, 254–255; Candela, M. „Situle metalliche e ceramiche a beccuccio nel IV e II secolo a. C.: Origine e diffusione”, 37–38.

²⁹ Hirsch, J. *Collections Jean P. Lambros – Athenes, Giovanni Dattari – Le Caire: Antiquités Égyptiennes, Grecques et Romaines*. Paris 1912, Pl. XVIII: 253; Candela, M. „Situle metalliche e ceramiche a beccuccio nel IV e II secolo a. C.: Origine e diffusione”, str. 63, kat. br. 10; Blečić Kavur, M. „Novovinodolski *lav*: specifičan subjekt stamnoidne situle makedonske toreutičke umjetnosti”, sl. 7: 2; Christie’s, lot 84; <https://www.christies.com/lotfinder/Lot/a-hellenistic-bronze-situla-applique-in-the-1894259-details.aspx> (pristupljeno 19. 12. 2019).

³⁰ Blečić Kavur, M. „Novovinodolski *lav*: specifičan subjekt stamnoidne situle makedonske toreutičke umjetnosti”, 161.

³¹ Sl. 6: 2 – privatna kolekcija, objavljeno u: *Antike Münzen and Lots*, Gorny and Mosch 2013, str. 46–47, sl. 39–40, lot 40, <https://i.pinimg.com/originals/33/9c/f0/339cf029e1f4f5adff1abcf8e9fb0036.jpg> (pristupljeno 19. 12. 2019); sl. 6: 4 – privatna kolekcija ex Lambros – Dattari, Hirsch 1912, Pl. XVIII: 253; objavljeno u Christie’s, lot 84, <https://www.christies.com/lotfinder/Lot/a-hellenistic-bronze-situla-applique-in-the-1894259-details.aspx> (pristupljeno 19. 12. 2019).

volutnih, izrazito profiliranih i iznad glave zasjećenih „S” ušica (nisu povezane u jednu cjelinu). Sve karakteristike glave, ekspresivnih crta lica, ravno zasjećenih kratkih brkova iznad gornje usne, brade i položaja usta ostvarene su karakternim naturalizmom i gotovo istovjetno. Zbog toga ih moramo razmatrati u zasebnoj skupini, koju će možda nadopunjavati i novije objavljen Silen iz Himarë u južnoj Albaniji,³² premda iz dostupne objave to nije moguće sa sigurnošću potvrditi.

Opisanoj skupini ne bi mogao suditi Silen iz nekadašnje Christos Bastis kolekcije u New Yorku (sl. 7)³³ jer, iako robusniji, jednostavniji je u reljefnoj izvedbi, koja se slijedi od samih volutnih ušica, bez izrazite, naglašene i zasjećene „S” profilacije, do listastog, izrazito zašiljenog ukrasa između njih, s urezanim linijama, koje tek nježno asociraju na palmetu ili lotosov cvijet na prije opisanoj skupini Silena. Uprkos zastupljenoj plastičnosti, fizionomija i značaj lica banalizirani su, pri čemu posebno valja izdvojiti „otećeno” naglašene oči i polukružno zadebljane obrve, širok i groteskan nos, koji toliko podsjeća na Silena iz Šipke (sl. 5: 1). Cvjetna rozeta je u sredini, na vrhu čela, unutar raskošne krune od vitice vinove loze, također zamijenjena pupoljkom ili zatvorenim cvijetom. Kao takav mogao bi predstavljati tek formalno i stilski prijelazni oblik prema sljedećoj skupini Silena s akantusovim ušima.

Naime, njemu se približava i Silen iz kolekcije Vassil Bojkov iz Trakije (sl. 8: 1),³⁴ koji je još zaobljeniji, tj. ujednačeniji u plićem reljefu, osobito krune od vitice vinove loze koja nema središnju rozetu. Vidi se kako je stilizacijom crta lica u većini zamijenjen brutalni naturalizam kod prijašnje skupine, neizrazitih nabora brade i glatkih brkova. Zanimljivo je i to da su mu usta šire otvorena, što nije učestala pojava pri izvedbi takvih maski, po čemu će najблиžu paralelu obilježavati Silen iz Naupaktosa.³⁵ Nadalje, Silen iz nepoznatog nalazišta u Albaniji koji se čuva u Britanskom muzeju³⁶ (sl. 8: 2),

³² Veseli, S. „Një vështrim mbi situlat e bronxit të zbuluar në Shqipëri”. *Iliria* 36. Tirane 2012, 214, T. 1: 1.

³³ Swan Hall, E. (ed.) *Antiquities from the Collection of Christos G. Bastis*. New York 1987, str. 290, kat. br. 130; Sideris, A. *Metal Vases and Utensils in the Vassil Bojkov Collection*, 221.

³⁴ Sideris, A. *Metal Vases and Utensils in the Vassil Bojkov Collection*, str. 221–222, fig. 88.3.

³⁵ Touloumtzidou, A. *Μετάλλινα αγγεία του 4ου – 2ου αι. π.Χ. από την Ελλαδικό χώρο*, Πτlv. 31: α; Sideris, A. *Metal Vases and Utensils in the Vassil Bojkov Collection*, str. 222, sl. 88a.

³⁶ British Museum, no. 1947,0101.1 https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1947-0101-1 (pristupljeno 19. 12. 2019); Blećić Kavur, M. „Novovinodolski lav: specifičan subjekt stamnidne situle makedonske toreutičke umjetnosti”, 158, 165.

još je sažetijeg i reduciranijeg ostvarenja, premda se plastičnost izražava u reljefno prikazanoj kruni od vinove loze sa središnjom rozetom, girlandno tek naglašenim obrvama s urezanim polukružnim linijama i zrakasto raširenoj bradi. Primjetno je, međutim, da se kalota sve više slobodno otvara prema „S“ volutama koje nisu posebno zasjećene niti detaljno profilirane, već se stapaju s površinom zaobljene kalote s većim i pojednostavljenim kružnim otvorima za ručke između kojih je ostao trokutasti prežitak nekad nakićen ukrasnom palmetom ili lotosovim cvjetom. Njemu je najsrodniji Silen iz Muzeja umjetnosti Metropoliten³⁷ (sl. 8: 3) koji ima tek lagano otvorena usta. S obzirom na to da smo uskraćeni poznavanja ikakvih arheoloških konteksta, može se, stoga, samo pretpostaviti da Sileni iz Trakije (?), Albanije (?) i Muzeja umjetnosti Metropoliten (?) predstavljaju radove iz alternativnih ateljea i/ili toreuta, gde se stvaralo pod makedonskim utjecajem.

Vjerojatno se mogu povezati s etruščanskim centrima, što je argumentirano predloženo i za suprotnu atašu s izljevkom u obliku lavlje glave za primjerak iz Albanije.³⁸ Vremenski bi, zato, obilježavali nešto mlađa djela od skupine Silena s akantusovim ušima i raskošnom krunom s cvjetnom rozetom u sredini, od koje baštinimo dva arheološka konteksta, onog iz Karina i iz Tiriola (sl. 6: 1, 3).

S obzirom na dostupne arheološke kontekste, a na osnovu komparativne analize, Sileni s akantusovim ušima prve skupine, s jednim od najrepresentativnijih primjeraka Silena iz karinske situle, datiraju se u posljednju trećinu 4. stoljeća pr. Kr. makedonskog umjetničko-obrtničkog kruga.³⁹ Prijelazni primjerici, poput Silena iz Njujorka (sl. 7) ili Trakije (sl. 8: 1),

³⁷ Richter G. M. A. *Greek, Etruscan and Roman Bronzes. The Metropolitan Museum of Art*. New York 1915, str. 125–126, kat. br. 247. <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/247978?searchField=All&deptids=13&ft=greek+theatrical+masks&offset=0&rpp=100&pos=37> (pri-stupljeno 19. 12. 2019).

³⁸ Blečić Kavur, M. „Novovinodolski *lav*: specifičan subjekt stamnoidne situle makedonske toreutičke umjetnosti“, 158; Sideris, A. *Metal Vases and Utensils in the Vassil Bojkov Collection*, 222.

³⁹ Pfrommer, M. „Italien-Makedonien-Kleinasien: Interdependenzen spätklassischer und frührhellenistischer Toreutik“, 254–258; Koukouli-Chryssanthaki, H. and J. Vokotopoulou. „The Classical Period (Fifth–Fourth Century BC)“. In: Vokotopoulou, J. (ed.) *Greek Civilization – Macedonia, Kingdom of Alexander the Great*. Athens 1994, str. 224–225, kat. br. 262; Sideris, A. „Προσωπεία της τορευτικής στη Μακεδονία“, str. 290–291, sl. 10–12; Sideris, A. *Metal Vases and Utensils in the Vassil Bojkov Collection*, 222.

kao i najmlađi primjerci iz Albanije i Muzeja umjetnosti Metropolitena (sl. 8: 2–3) biće radovi helenističke umjetnosti već ranog 3. stoljeća pr. Kr. etruščanskih ateljea. Kako smo vidjeli, upravo nam razlike u odabiru detalja, načini estetizacije ili naturalizacije likovnog ostvarenja udaljuju skupine jedne od drugih, sugerirajući time opuse različitih toreutičkih središta, na što je također argumentirano upozoravala još i M. Candela.⁴⁰ Silena iz Budve valja stoga razumijevati u skupini Silena s kozjim, a Silena iz Karina u skupini s akantusovim ušima, a istovjetne distinkcije i odstupanja možemo dodatno slijediti i pri njihovim različito oblikovanim i likovno predočenim bradama.

Lav – Menada

Druga skupina, ujedno i najbolje očuvane ataše jeste ona s prikazom „lav – ženska glava“ (sl. 9: 1, 10: 5, 11: 5).⁴¹ Samostalni likovni motiv glave prikazan *en face* djelomično je oštećen po površini. Kompozicijski je lice dočarano u mirnom položaju s plitkom linearnosti personaliziranog lica i frizure. Izrazito mladenačko lice nježno je modelirano zaobljenim i pravilnim osobinama, spuštenog malog čela, izduženog pravilno trokutastog nosa s bademastim uokvirenim očima, zatvorenih usta i male brade. Pogled je neposredan i ravno usmjeren, kao da je portret sudjelovao u komunikaciji s korisnikom ili posmatračem (nekad) raskošne posude. Duža kosa prikazana je u realističnoj težnji s valovitim pramenovima doradenima u dubljem i plićem reljefu koji, kao na vjetru, unazad vijore oko glave djelomično pokrivajući i jedva primjetne spuštene resice ušiju. Iznad čela je prikazana kraća ali deblja traka koja pričvršćuje bujnu kosu. Istaknuti valja činjenicu kako su iznad valovite kose postavljene dvije okrugle, profilirane i spojene ušice za pričvršćivanje dvojnih ručki, odajući dojam zasebnog lijevanja i naknadnog lemljenja na medaljon s glavom. One nemaju „S“ volute kao ušice ili širi razmak među ušicama sa standardnim prikazom palmete/lotosova cvijeta koja se dekorativno izdiže u sredini, elementu toliko tipičnom za sve, osobito figuralne ataše stamnidnih situla dobro vidljivih kod npr. prikazanih glava Atene ili Silena (sl. 4–8).⁴² Takav ili vrlo blizak način izradbe je značajniji za

⁴⁰ Candela, M. „Situle metalliche e ceramiche a beccuccio nel IV e II secolo a. C.: Origine e diffusione“, 37–38.

⁴¹ Narodni muzej u Beogradu, inv. br. 849/I.

⁴² Touloumtzidou, A. *Μετάλλινα αγγεία των 4ου – 2ου αι. π.Χ. από την Ελλαδικό χώρο*, 379–386, Plv. 30–32; Sideris, A. *Metal Vases and Utensils in the Vassil Bojkov Collection*, 224–225.

situle ovodinog, zvonastog tipa. Potvrdu tome možemo potražiti u samom odabiru prikaza motiva. Naime, određene srodnosti portretu nalaze se kod ataša iz Lokride (Locris/Λοκρίς) koje je predstavila i M. Candela (sl. 9: 3),⁴³ kao i njima najbliže ataše iz nepoznatog nalazišta u privatnoj kolekciji (sl. 9: 4).⁴⁴ Međutim, u pogledu likovne realizacije lokridske ataše predstavljene su, ipak, ponešto drugačije, ponajprije plastičnije i dotjeranije, s prikazom šireg vrata, što je navelo M. Candela da se ponovo složi s prijedlogom Bruna Schrödera da je i u primjeru budvanske ataše riječ o prikazu mlađe muške glave, najvjerojatnije Heliosa.⁴⁵

Tumačenje, međutim, nije bilo prihvaćeno, pa je većina istraživača budvansku masku tretirala i dalje kao glavu (mlade) žene. S obzirom na nježne karakteristike lica i skladne kompozicije minijaturnog portretnog djela, valja se s time složiti i u njoj najvjerojatnije vidjeti prikaz menade. Njih susrećemo i na drugim oblicima luksuznih posuda toga vremena, poput oinochoa,⁴⁶ a fizionomijom lica najbliža bi bila ona na aplikaciji ručke amfore iz groba Derveni B (sl. 9: 2).⁴⁷ Bitno je, međutim, istaknuti kako su ataše iz Lokride bile prikovane na situlu ovoidnog/zvonastog i ne stamnoidnog tipa, koje su pored tipološki ekvivalentnih situla iz Karditse i Galaxidi, određene vremenu druge polovice 4. stoljeća pr. Kr.⁴⁸ To će također biti i okvirna datacija primjenjiva i na grupu ataša „lav – menada“ iz Budve, pri čemu je ovdje izgleda došlo do neautentične „hibridizacije“ ikonografskog koncepta. Naime, menada je najizglednije krasila ovoidnu raskošnu situlu, ali je *post festum* pridodana na ručku ataše sa Silenom nekad stamnoidne situle.

⁴³ Candela, M. „Situle metalliche e ceramiche a beccuccio nel IV e II secolo a. C.: Origine e diffusione”, str. 43, fig. 31.

⁴⁴ Medusa Ancient Art, no. M2880; <https://medusa-art.com/roman-bronze-applique-252.html> (pristupljeno 19. 12. 2019).

⁴⁵ Candela, M. „Situle metalliche e ceramiche a beccuccio nel IV e II secolo a. C.: Origine e diffusione”, str. 43, fig. 31.

⁴⁶ Sideris, A. *Metal Vases and Utensils in the Vassil Bojkov Collection*, 256.

⁴⁷ Themelis, Touratzoglou 1997, 74, 82, B22; Touloumtzidou, A. *Μετάλλινα αγγεία του 4ου – 2ου αι. π.Χ. από την Ελλαδικό χώρο*, ΠΙν. 8: β.

⁴⁸ Candela, M. „Situle metalliche e ceramiche a beccuccio nel IV e II secolo a. C.: Origine e diffusione”, str. 43, sl. 31; Sideris A. „Les tombes de Derveni: quelques remarques sur la toreutique”. *Revue Archéologique* 1. Paris 2000, str. 9–10, fig. 5; Touloumtzidou, A. *Μετάλλινα αγγεία του 4ου – 2ου αι. π.Χ. από την Ελλαδικό χώρο*, 346–347, ΠΙν. 27α; Blečić Kavur, M. i B. Kavur. „Grob 22 iz beogradske nekropole Karaburma: Retrospektiva i perspektiva”.

Mladi lavovi

Motiv lava, tj. lavlje glave, najučestalije je prikazan na atašama s kljunastim izljevkom i za sada ga poznajemo na više od 45 nalazišta i s više od 65 situla, ponajviše u tzv. grupi ataša „lav – Silen”, o čemu je već bilo rasprave (sl. 1, 3–8). Kao *specifičan subjekt* određuju i nekad stamnoidne situle iz Budve. U tipološko-stilskom konceptu svi se budvanski „lavovi” odlikuju izvedbom u visokom reljefu oblika medaljona, stepenaste profilacije, s atašama spojenim s volutnim ušicama i sličnih formalnih karakteristika (sl. 10–11). Vanjski su rubovi blago povijeni unatrag, ponegdje i djelomično oštećeni. Ispod njih, s lijeve strane, nalazi se otvor za pričvršćivanje ataše na tijelo posude, tj. na gornji zaobljeni dio ramena situle. Iz širom otvorene njuške izlazi ovalni kljunasti izljevak. Struktura linija u prirodnim kretnjama i naturalističan, pokretan tretman grive dočaravaju živahnu izražajnost inače statične kompozicije najvjerojatnije mlade životinje kojoj griva nije još u cijelosti izrasla. Iz frontalne perspektive, koja je realizirana progresivno u nekoliko razina, ističu se nakon izljevka valovito izbrazdani brkovi između kojih je smješten manji, trokutasto zaobljen nos. Slijede okrugle očne jabučice sa središnjim udubljenjima i naglašenim vanjskim okvirom očnih duplja koje se čvrsto stisnute izdižu u boru na čelu, pogleda usmjerenog prema naprijed. Time životinjski pogled poprima snažan i natmuren, ali antropomorfni izraz. Reljefno i žljebasto, postupnim podizanjem u dva reda nadovezuju se manji pramenovi grive, ravnomjerno raspoređeni na lijevu i desnu stranu glave, spajajući se na vrhu sve do „S” spiralnih ušica. Manje trokutaste uši razmaknute su na bočnim stranama glave. Velika njuška simulira ričućeg lava, što je dodatno intonirano u profilu s plastično istaknutim naborom usnica zatvorenog ugla koji stiliziran konvergentnim linijama imitira napetost rastvorene njuške (sl. 11). Na gornjem dijelu izlazi iz nosa, s bočnih je strana polukružno raširen, a spušta se i sužava u ravnomjerno naglašeno rebro ispod izljevka.

Četiri lava, tri iz Muzeja i galerija Budve⁴⁹ (sl. 10: 1–2, 4) i jedan iz Narodnog muzeja u Beogradu⁵⁰ (sl. 10: 3), u frontalnoj perspektivi gotovo su identični. Određene manje likovno-estetske razlike podosta zavise i od očuvanosti samih predmeta. U površnjem opažanju moglo bi se reći da su oni djelo jednog toreuta ili čak i kalupa. No, posljednja dva lava koja se čuvaju

⁴⁹ JU Muzej i galerije Budve, inv. br. 17/2 (sl. 10–11: 1); inv. br. 124 (sl. 10–11: 2); inv. br. 133 (sl. 10–11: 4).

⁵⁰ Narodni muzej u Beogradu, inv. br. 587/I (sl. 10–11: 3).

u Narodnom muzeju u Beogradu⁵¹ (sl. 10: 5–6) drugačije su izvedbe i kao da predstavljaju nijansu oskudnijih radova od prethodnih. Ne odaju toliku plastičnost u raskošnoj reljefnoj izvedbi, površina je otvorenija, a detalji pojednostavljeni skoro do stilizacije. Zanimljivo je to da primjerak iz tzv. grupe „lav – menada” ima na vrhu nosa postavljenu stiliziranu palmetu koja također imitira naboranost nosa (sl. 10: 5), a prva je takva poznata na jadranskim pri-mjercima „lavova”. Kompozicija je bila naknadno doradivana i obrađivana, ciseliranjem, urezivanjem dok su oči vjerojatno bile intarzirane, kao i kod Silena, ali su mjestimice oštećene i na dijelovima potpuno istrošene (sl. 4: 3, 10–11).

Međutim, kada se lavovi promatraju iz bočne perspektive, uočava se više razlika u detaljima obrade i iskoriščavanju čitave površine glave, a najviše u reljefno istaknutim naborima usnica. Candela je, uzimajući u obzir česte i znatne razlike prema tom detalju, predlagala više povezanih skupina. Na budvanskim „mladim lavovima” izdvajaju se čak četiri skupine. Varijantu a) obilježavaju lavovi koji imaju zaobljen i rašireno zadebljan reljefni nabor usnica s urezanim linijama i *tremollo* crticama koje pokušavaju realistično i živo dočarati bočnu stranu (sl. 11: 3), a predstavlja ga upravo izljevak iz skupine „lav – Silen”. Dobre paralele mogu se vidjeti kod lavova iz Derveni A, Florine, Kozani, Orte, Orloveča, Slavjana, Nezakcija, Novog Vinodolskog, pa čak i Karina (sl. 2: 1–2),⁵² većinom u istoj semantičkoj i ikonografskoj skupini „lav – Silen” (sl. 3–4, 6).⁵³ Varijanta b) jeste zaobljenih ali plitko oblikovanih reljefnih nabora s urezanim paralelnim plitkim crticama; zastupljena je na dva lava (sl. 11: 4–5), od kojih je ovaj drugi iz tzv. skupine „lav – menada”, s paralelama kod lavova iz Topolova ili Martinisa,⁵⁴ te možda kod situle iz Vassil Bojkov kolekcije.⁵⁵ Slijedi skupina c) – dva raskošna lava

⁵¹ Narodni muzej u Beogradu, inv. br. 849/I (sl. 10–11:5); inv. br. 586/I (sl. 10–11:6).

⁵² Blečić Kavur, M., „Novvinodolski *lav*: specifičan subjekt stamnoidne situle makedonske toreutičke umjetnosti”, str. 164–166, sl. 5: 1–4.

⁵³ Vrlo sličan način ukrašavanja vidljiv je i na situli iz privatne kolekcije, objavljeno u Bonhams aukcijska kuća lot 34 – <https://www.bonhams.com/auctions/19961/lot/34/> i iz privatne kolekcije kod Christie’s lot 120 – <https://www.christies.com/lotfinder/Lot/a-greek-bronze-situla-hellenistic-period-circa-4921234-details.aspx> (pristupljeno 19. 12. 2020). U skupinu će se najvjerojatnije moći pridružiti i primjerak sa situle iz Vassil Bojkov kolekcije, vidjeti: Sideris, A. *Metal Vases and Utensils in the Vassil Bojkov Collection*, str. 220, sl. 87.4.

⁵⁴ Blečić Kavur, M., „Novvinodolski *lav*: specifičan subjekt stamnoidne situle makedonske toreutičke umjetnosti”, 166.

⁵⁵ Sideris, A. *Metal Vases and Utensils in the Vassil Bojkov Collection*, str. 221, fig. 88.1, 88.2.

s uglasto oblikovanim reljefnim naborima, s četiri listasto izvučena kraja i urezanim većim i debljim linijama, dok je potez od izljevka do okvira bez dodatnih ukrasa (sl. 11: 1–2).

Na vrlo sličan način izведен je npr. ukras na lavovima sa situla na prijelazu stoljeća, tj. oko 300. godine pr. Kr., ako slijedimo predloženu dataciju prema gradivu iz groba u Zlokručanima.⁵⁶ Posljednja je varijanta d) – linearna, s blago naznačenim reljefnim trakama u gornjem i donjem dijelu koje se ne spajaju u uglu i bez dodatnih ukrasa, a vidljiva je na lavu iz Narodnog muzeja u Beogradu (sl. 11: 6).

Izuzetnost i mnogovrsnost budvanskih lavova, razvidna u izvedbi dekorativnih i stilskih elemenata, upućuje na zaključak da su stamnoidne situle korišćene kroz duže vremensko razdoblje i da su obilježavale luksuzne i prestižne servise budvanske aristokracije sigurno pola stoljeća, ako ne i više. Upravo tradicija korištenja takvih posuda zrcali se i u nalazu nešto mlade keramičke stamnoidne situle Gnathia stila iz 3. stoljeća pr. Kr.,⁵⁷ koja pak sugerira na snažniju povezanost s južnoitalskim prostorom, osobito s Apulijom, gdje su takve posude bile izrađivane. Heterogenost izvedbe najbrojnijih jadranskih „mladih lavova” svjedoči nam potencijalno o izvedbi lavova u različitim kalupima, ako ne i u različitim toreutičkim središtima koja su ili djelovala na prostoru Makedonije ili pod neposrednim utjecajima makedonske produkcije tijekom druge polovice i s kraja 4. stoljeća pr. Kr.

Srodn je i primjerak lava iz muzeja Los Angeles County Museum of Art, M.80.196.72 – <https://collections.lacma.org/node/244462>, odnosno iz privatne kolekcije Paul Bert Serpette – <https://www.paulbert-serpette.com/en/catalog/categories/archeology/bronze-handle-from-a-roman-situla-1st-century-ad> (pri-stupljeno 19. 12. 2019).

⁵⁶ Archibald, Z. *The Odrysian Kingdom of Thrace: Orpheus Unmasked*, 278; Teleaga, E. *Griechische Importe in den Nekropolen an der unteren Donau: 6. Jh.-Anfang des 3. Jhs. v. Chr.*, 447.

Srodn ukras vidljiv je i na situli iz privatne kolekcije Christie's lot 101 – <https://www.christies.com/lotfinder/Lot/a-greek-bronze-situla-hellenistic-period-circa-5882198-details.aspx>, na situli iz privatne kolekcije u galeriji Christoph Bacher Archäologie Ancient Art 2229 – <https://www.cb-gallery.com/en/produkt/griechische-bronze-situla-aus-hellenistischer-zeit/>, te na situli iz privatne kolekcije kod LiveAuctioneers, ex-Sotheby's colection lot 0018A https://www.liveauctioneers.com/item/58501168_hellenistic-greek-gilded-bronze-situla-ex-sotheby-s (pri-stupljeno 19. 12. 2020).

⁵⁷ Popović, Lj. *Antička grčka zbirka*, str. 266, kat. br. 421; Krstić 2007, str. 19, kat. br. 14.

SIMBOLI STATUSA BUDVANSKOG DRUŠTVA

Tipološko-stilska i komparativna analiza pokazala je kako se sve budvanske figuralno ukrašene ataše mogu odrediti nekad luksuznim, brončanim stamnidnim situlama. Potvrđuje to i nalaz (izvorno cjelevitije) situle u kontekstu bogato opremljene zidane grobnice 2/1 iz budvanske nekropole (sl. 10–11; 1).⁵⁸ Budući da je grobnica sadržavala više ukopa, pomnija kontekstualna interpretacija situle nažalost je izostala. S obzirom na determinaciju zastupljenih predmeta materijalne kulture, moguće je promišljati kako je situla bila odložena u grob istaknutog pokojnika (ili pokojnice) s odgovarajućim servisom za gozbe (situla, čaša, kutlača, zdjela),⁵⁹ odražavajući time navade svojstvene za makedonske svečane simpozije polovice i posljednje trećine 4. st. pr. Kr., a koji se susreću još na tračkom, no ne i na grčkom prostoru.⁶⁰ Jedini mogući izuzetak bila bi ataša s menadom, koja je izvorno najizglednije krasila situlu ovoidnog tipa, ali je naknadno, već u ono vrijeme tzv. hibridizacijom, ili možda prilikom nalaska, spojena s atašom izljevka u obliku lavlje glave.

Kako god bilo, pojedinosti prirodne gipkosti obrade i skladnost omjera ukazuju na plastični morfološki stil izvedbe i na kvalitet njihovih umjetničkih ostvarenja. Predstavljanje lavova koji su pored dekorativne imali i praktičnu namjenu, u kompoziciji su simetrično i uravnoteženo ostvareni, harmonično i ceremonijalno predočeni. Njihova likovnost i formalna analiza uvjeravaju nas, poput ostalih „jadranskih lavova“ iz Karina, Novog Vindolskog i Nezakcija (sl. 2), da potječu iz umjetničkog kruga kasnoklasičnog/ranohelenističkog stila antičke Makedonije, gdje su takve ataše zabilježene u dojmljivom mnoštvu (sl. 1). Ondje im se smještaju i toreutičko-obrtnička izvorišta iz druge polovice 4. i na prijelazu u 3. stoljeće pr. Kr. koja su takva mala umjetnička djela, kao simbol statusa i prestiža, bila neposredno u vezi s makedonskom društvenom elitom.

Naime, tada su pri različitim gozbama i obredima aristokratskih širih krugova makedonskog dvora velike posude bile zamijenjene manjim, ponajviše situlama za praktično miješanje tekućina (ovoidne), kao i onima za nošenje i točenje čistog vina (stamnidne).⁶¹ Pomno odabrani simboli

⁵⁸ Marković, Č. *Antička Budva: nekropole: istraživanja 1980–1981*, str. 17–21; T. 3: 1; 4: 19.

⁵⁹ Marković, Č. *Antička Budva: nekropole: istraživanja 1980–1981*, T. 3.

⁶⁰ Archibald, Z. *The Odrysian Kingdom of Thrace: Orpheus Unmasked*, 331.

⁶¹ Blečić Kavur, M. „Novvinodolski lav: specifičan subjekt stamnidne situle makedonske toreutičke umjetnosti“, 157–158.

i njihove grupe ataša, tj. Silena, menada i naravno *specifičnog subjekta* lava samo su dodatno isticali njihovu vrijednost i značaj. Jer, svi su oni ikonografski i semantički tijesno povezani uz najmlađeg boga Olimpa, odnosno uz Dionisa. Silen je njegov odgojitelj i pratitelj, dobri stari demon koji je volio dobro popiti samo čisto vino, pa je možda i to jedan od razloga što se izljevak praktički postavljao na lavlju glavu, optimalno prikrivajući sito za filtriranje vina na tijelu situle.⁶² Menade su figurativno, poput Silena, usko asocirane na Dionisa, smatrajući se njegovim dadiljama, a vrlo su jasno i u umjetnosti egzaktno povezane s banketima i različitim mahnitim pijankama u orgijastičkim dionisijskim misterijima.⁶³ Napokon, i lav je ikonografski označen kao Dionisov atribut posebnog statusa, osobito u reduciranim umjetničkim realizacijama poput ovih. Kao solarni simbol *velikoga zaštitnika* u smislu *gospodara i vladara*, odnosno božanskog pobjednika koji integrira moć i vlast, mudrost i pravednost, bio je rano inauguiran u emblem vladarske makedonske kuće iz Vergine. Dodamo li tome i tradiciju iz povijesnih izvora, po kojoj su upravo Makedonci, Iliri i svi ostali „sjevernjaci”, od Grka zvani „barbari”, pili nerazrijeđeno vino, postiže se još jedno od mogućih objašnjenja popularnosti tih posuda na makedonskom i njemu širem interesnom prostoru.⁶⁴ S tim u vezu dovodi se i izuzetna zastupljenost *specifičnih subjekata* stamnidnih situla baš u Budvi, koja se nalazila na esencijalnom čvorишtu kopnenih i pomorskih komunikacija „vrata Jadrana”. Povezana s mrežom najrazličitijih makedonskih propagandi i poslovanja sa središtema moći i njihovim profiliranim tržištima osobito sjevernog Jadra na i Italije, budvansko je društvo, kontrolirajući dobar dio tih transmisija, očito prihvaćalo i ravnopravno slijedilo trendove dominantnijih i eklektičnih južnijih susjeda, što se dobro emanira i u brojnim drugim luksuznim nalazima materijalne kulture tijekom čitavog helenističkog razdoblja. U konačnici, situle su počesto bile namjerno i nasilno uništavane, lomljene i paljene tijekom obrednih posmrtnih praksi koje su odražavale društvene dimenzije živih. Ipak, pojedini dekorativni elementi tih posuda, osobito izljevak u obliku lavlje glave, opstajao je kao metonimija posude i skupa

⁶² Blečić Kavur, M. „Novovinodolski *lav*: specifičan subjekt stamnidne situle makedonske toreutičke umjetnosti”, 162.

⁶³ Neils, J. „Others Within the Other: An Intimate Look at Hetairai and Maenads”. In: Choen, B. (ed.) *Not the classical ideal: Athens and the construction of the other in Greek art*. Leiden–Boston 2000, 203–226.

⁶⁴ Blečić Kavur, M. „Novovinodolski *lav*: specifičan subjekt stamnidne situle makedonske toreutičke umjetnosti”, 158, 162.

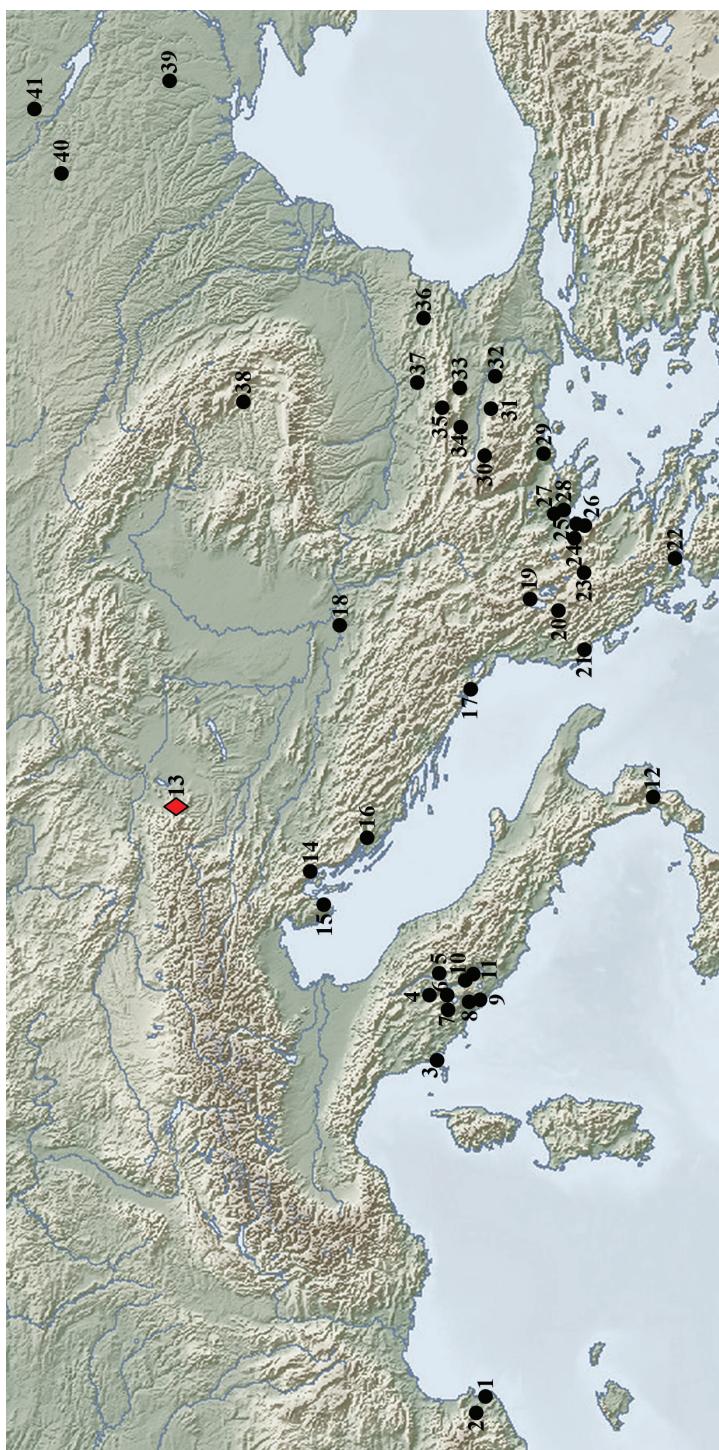
mnoštva simbola njihovih korisnika. Uzvišene u subjekt-medij funerarnog konteksta, one su zapravo etablirale status i prestiž „balkanskih” elita toga doba, a istu su ulogu zadržale i u reprezentaciji statusa i ustrajnosti budvanske aristokracije unutar šireg „barbarskog” prostora koja je, uprkos različitim povijesnim vihorima, ponosno slijedila sintagmu – *potrebno je ostati barbarima, jer barbari uvijek pobjeđuju*,⁶⁵ pa tako i oni na pragu helenističke kulture južnojadranskog priobalja.

ZAHVALA

Riječi zahvale upućujem dragim kolegama koji su, svaki na svoj način, doprijetili da ovaj traktat bude realiziran u najboljoj mogućoj ediciji. Ponajprije to su mr Lucija Đurašković, Jovo Đurović (JU Muzeji i galerije Budve) i Dušan Medin (Fakultet za kulturu i turizam Univerziteta Donja Gorica, Podgorica), koji su, uz prosljeđivanje sve potrebne dokumentacije omogućili objavlјivanje „budvanskih *mladih lavova*”. Zahvalnost, zatim, dugujem Veri Krstić (Narodni muzej u Beogradu), koja je omogućila obradu i ponovno vrednovanje budvanskih nalaza pohranjenih u Narodnom muzeju u Beogradu, Sabini Veseli (Institute of Archaeology, Tirana), Athanasiosu Siderisu (University of the Aegean, Rhodes; Thrace Foundation, Sofia; Charles University, Prague) i Iride Tomažić (University of Michigan), koji su mi svojom nesebičnom pomoći i uz objašnjenja i konstruktivne rasprave pomogli u prikupljanju i obradi dokumentacije, i svakako Borisu Kavuru (Univerza na Primorskem, Koper), jer je bio moj „dobri demon” i ove inspirativne studije.

---

⁶⁵ Shaw, I. *Mladi lavovi*. Zagreb 1960.

Sl. 1. Karta rasprostiranja stamnoidnih situla i izljevaka oblika lavljeg glave
(dopunjeno prema: Guštin, Blečić Kavur 2021)

Sl. 2. Izljevci stamnoidnih situla oblika lavlje glave sa sjevernog Jadrana
1 – Novi Vinodolski (prema: Blečić Kavur 2012; 2015); 2–3 – Nezakcij
(prema: Mihovilić 2017)

Sl. 3. Stamnoidne situle iz 1 – Karina (prema: Kirigin 2008); 2 – Trakije,
nepoznato nalazište iz kolekcije Vassil Bojkov (prema: Sideris 2016)

1

2

3

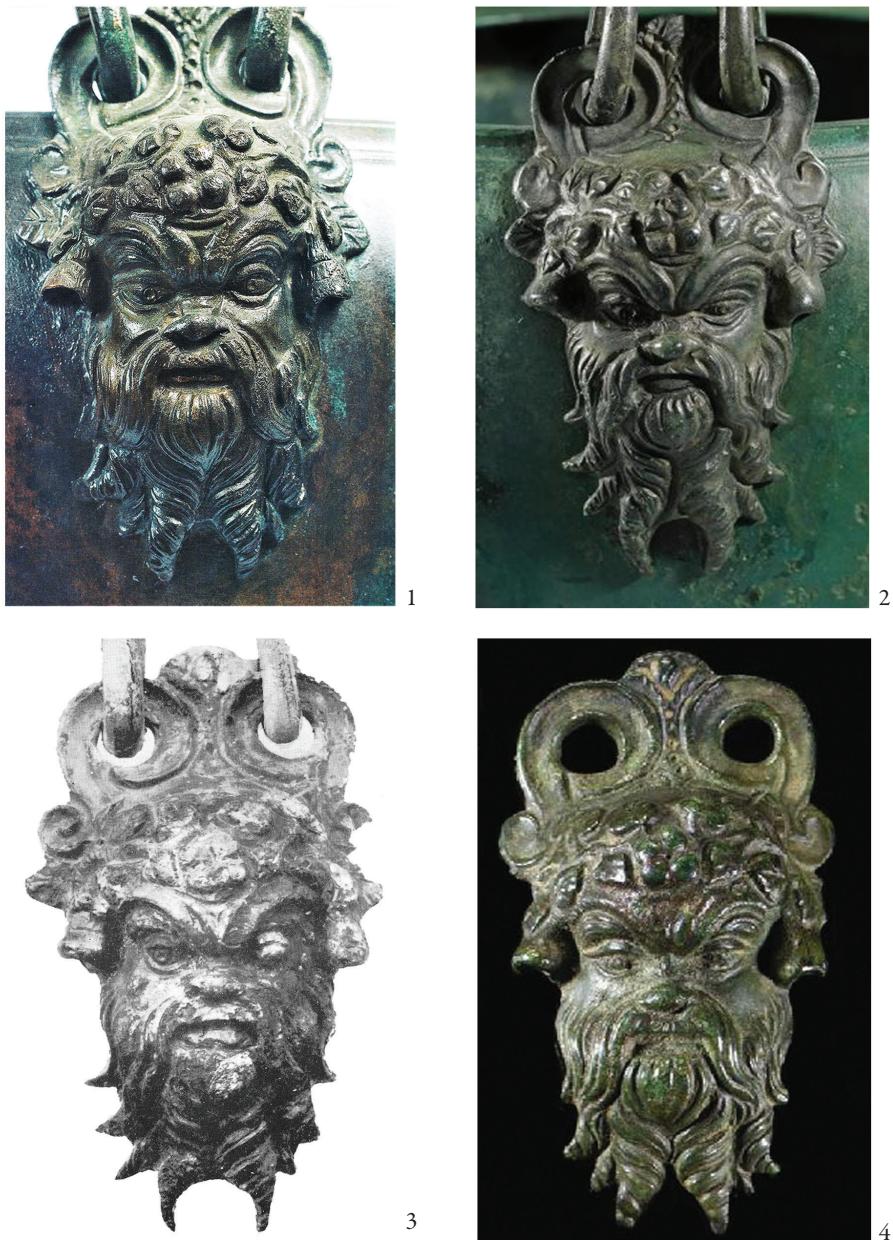
Sl. 4. Ukrasne ataše stamnoidnih situla s prikazom portreta Silena iz skupine sa zaobljenim kozjim ušima iz 1 – Derveni, grob A; 2 – Methoni (prema: Touloountzidou 2011); 3 – Budve (prema: Narodni muzej u Beogradu)

1

2

Sl. 5. Ukrasna ataša s prikazom portreta Silena sa zaobljenim kozjim ušima iz 1 – Šipke, Malkata mogila (prema: Kitov 2005); 2 – nepoznatog nalazišta iz nekadašnje kolekcije Kerry Jouby (prema: Gorny & Mosch 2014)

Sl. 6. Ukrasne ataše stamnidoidnih situla s prikazom portreta Silena iz skupine s akantusovim ušima iz 1 – Karina (prema: Kirigin 2008); 2 – nepoznatog nalazišta (prema: Gorny and Mosch 2013); 3 – Tiriola (prema: Candela 1985); 4 – nepoznatog nalazišta iz nekadašnje kolekcije Lambros – Dattari (prema: Hirsh 1912)

Sl. 7. Portret Silena iz skupine s akantusovim ušima, nepoznato nalazište iz nekadašnje kolekcije Christos Bastis (prema: Swan Hall 1987)

Sl. 8. Ukrasne ataše stamnoidnih situla s prikazom portreta Silena iz skupine s akantusovim ušima iz 1 – nepoznato nalazište u Trakiji, kolekcija Vassil Bojkov (prema: Sideris 2016); 2 – napoznato nalazište u Albaniji (prema: Bristish Museum); 3 – nepoznato nalazište (prema: Metropolitan Museum of Art, Richter 1915)

1

2

3

4

Sl. 9. Ukrasne ataše s portretom menade iz 1 – Budve (prema: Narodni muzej u Beogradu); 2 – Derveni B (prema: Themelis, Touratzoglou 1997); 3 – Lokride (prema: Candela 1985); 4 – nepoznato nalazište (prema: Medusa Ancient Art)

Sl. 10. Ataše s izljevkom oblika lavlje glave iz Budve 1 – JU Muzeji i galerije Budve (17/2); 2 – JU Muzeji i galerije Budve (124); 3 – s ataše iz grupe „lav – Silen”, Narodni muzej u Beogradu (587/I); 4 – JU Muzeji i galerije Budve (133); 5 – s ataše iz grupe „lav – menada”, Narodni muzej u Beogradu (849/I); 6 – Narodni muzej u Beogradu (586/I)

Sl. 11. Ataše s izljevkom oblika lavlje glave iz Budve 1 – JU Muzeji i galerije Budve (17/2); 2 – JU Muzeji i galerije Budve (124); 3 – s ataše iz grupe „lav – Silen”, Narodni muzej u Beogradu (587/I); 4 – JU Muzeji i galerije Budve (133); 5 – s ataše iz grupe „lav – menada”, Narodni muzej u Beogradu (849/I); 6 – Narodni muzej u Beogradu (586/I)

Assoc. prof. dr. Martina Blečić Kavur
Department of Archaeology and Heritage
Faculty of Humanities University of Primorska
Koper, Slovenia

*YOUNG LIONS: TOREUTIC SYMBOLS
IN REPRESENTATION OF ANCIENT
SOCIETY OF BUDVA*

Abstract. Numerous objects of material culture found in the necropolis of Budva bear the characteristics of luxury and prestige. Apart from representing the most valuable source for understanding particular culture-historical dimensions of the entire South Adriatic area during the Late Iron Age, they are also good illustrations of certain cultural and economic interconnections of Budva with the tendencies and prospects of broad Southeast Europe. Among them, it is worth singling out exceptional toreutic objects, and in this work, the particular attention is paid to the interpretation of the bronze stamnoid situlae. They represent luxurious vessels from the 4th century BC concerning the symposium dishware sets, which were used for storing and serving wine. Their prevalence from Ukraine to southern Italy and the Spanish coast shows direct relations to the specimen of the Macedonian toreutic circle, what reaffirms the existence of inherent large-scale contacts of particular intercultural relation between the Late Classical and new Hellenistic art. Finally, situlae were often deliberately and forcefully crushed, broke, burned or damaged, and therefore they were likely an element of the ritual practise that reflected and symbolised the social dimensions of the living. However, a decorative element of those vessels, particularly the lion-head spout, endured as the vessel metonymy and the aggregate of numerous symbols of their consumers. By becoming the subject – medium of the funerary context, they actually established the status and prestige of the aristocratic society of Budva on the verge of the Hellenistic culture of the Southern Adriatic coast.

Keywords: Budva, Iron Age, stamnoid situlae, Macedonian toreutics, figuratively decorated attachments, lion-head spout, iconography, status symbol

JU Muzeji i galerije Budve

Izdavač
JU Muzeji i galerije Budve

Za izdavača
Mr Lucija Đurašković

Lektura i korektura
Miroslav Karović
Milena Davidović, MA

Prevod, lektura i korektura (engleski)
Milica Stanić Radonjić, MA
Marijana Martinović
Ksenija Dunjić · Dave Calcutt

Fotografije Simpozijuma
Miroslav Grubić

Štampa
Obodsko slovo, Podgorica

Tiraž
300

CIP – Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње

ISBN 978-86-433-0099-2
COBISS.CG-ID 19500292

[...] Radovi koje sam pozitivno ocijenio prilično su raznovrsni kako po pristupu obradi tako i u teoretskom, vremenskom, tematskom, tipološkom i prostornom smislu. U svakom slučaju ovaj zbornik predstavlja značajan doprinos u poznavanju antičke Budve a i Crnogorskog primorja u razdoblju od željeznog doba pa sve do kasne antike. U raznim radovima iz zbornika izviru podaci o povijesti arheoloških istraživanja u Budvi (neki se često ponavljaju što je neizbjježno), pa će jednom biti dobro iz svih njih napraviti jedan pouzdan pregled dosadašnjih iskopavanja.

*Iz recenzije dr Branka Kirigina,
arheologa iz Splita*

[...] Budva se otkrićem antičkih nekropola 1938. godine našla na svjetskoj mapi arheoloških otkrića, što je tada bilo izuzetno značajno za mali grad od 700 stanovnika u kome se život odvijao dominantno unutar zidina Starog grada. Zbornik *Antička Budva*, koji je rezultat istoimenog međunarodnog multidisciplinarnog naučnog simpozijuma po pozivu Javne ustanove Muzeji i galerije Budve, daje nemjerljiv doprinos afirmaciji budvanske antičke prošlosti i baštine i predstavlja vrijednu ostavštinu za buduća naučna istraživanja i valorizaciju ovog grada.

*Iz recenzije dr Miroslava Luketića,
istoričara iz Budve*

ISBN 978-86-433-0099-2

